

SVENSKBYBORNA

Specialarbete utfört av Henrik Uthas Vt 1996
Klass Nv3b

Förord

I mitt specialarbete har jag valt att skriva om släkthistoria. Alla hyser ett visst intresse av att veta något om sitt ursprung. I mitt fall skildras en alldeles unik och säregen historia, som det är svårt att inte fascineras av. Min farfar, Maths Andreasson Uthas föddes 1918 i Gammalsvenskby i Ukraina. Svenskbybornas levnadsöde utgör en mycket speciell historia med rötter bakåt i tiden till tidig medeltid.

Ända sedan jag var mycket liten har jag varje år deltagit i Svenskbybornas sammankomster; till en början utan att förstå det unika inslaget i vår historia. Med åren har jag alltmer kommit att inse att det jag där fått uppleva är något enastående ovanligt.

Huvuddelen av mitt specialarbete utgörs av en intervju med min farfar. Jag hoppas att farfar skall kunna berätta något som ännu inte dokumenterats i alla de böcker och skrifter som beskriver Svenskbyborna. Jag har dock gjort en liten historieskildring för att skapa en bakgrund och en förståelse som gör det lättare att komma in i handlingen. Svenskbytiden 1782-1929.

Dagösvenskarna kom till ett ödsligt stäpplandskap. Löftena om åkrar, boskap och hus hade bara varit tomma. Man fick börja med att bygga små enkla hyddor som delvis grävdes ner i jorden för att ge människorna skydd. Svenskarna fick en 15 km lång och 1 km bred jordbit som låg mycket illa till. Andra kolonister, tyskar och polacker gjorde fem år senare anspråk på stora delar av den jord som utlovats. Primitiva bostäder, undernäring och sjukdomar gjorde att det ett år efter ankomsten till Gammalsvenskby endast återstod 135 personer av de 1200 dagösvenskar som utvandrat två år tidigare.

Dagösvenskarna var djupt religiösa. Ett av de utlovade löftena var att de skulle få en egen kyrka och en egen präst. Fursten Potemkin infriade detta löfte och gav svenskarna en enkel träkyrka som gåva. Prästen, pastor Europeus härdade dock inte ut med det hårda livet på stäppen mer än i sex år. Man fick en ny andlig ledare, Kotzas Mats, som tyvärr inte var prästvigd och därför inte kunde förrätta nattvarden.

Efter de första decenniernas hårda nybyggjarliv följde en lugn period med bättre förhållanden för svenskarna. Födelseåret steg och man lärde sig av de tyska grannarna att använda järnbeslagna plogar som bättre lämpade sig i den lerblandade sandjorden. 1835 brann hela byn ner. Alla redskap, verktyg, vävstolar mm blev lågornas rov. Några år efter branden inträffade nästa katastrof. En jordbävning förstörde en stor del av de nybyggda husen. Missväxt, svält, krig och epidemier drabbade periodvis Gammalsvenskby. I krigets spår följde laglöshet med rövarband som stal och brände i byarna. Jan Utas beskriver åren 1872, 1875, 1880, 1887, 1891 och 1921-22 som år med total missväxt och misär. Genom Röda Korsets hjälp inleddes nu hjälpsändningar från Sverige. På juldagen 1921 kom efterlängta livsmedel och förnödenheter. De svenskbybor som upplevde detta kommer aldrig att glömma dagen då gåvorna från Sverige delades ut.

Wilhelm Sarwe har beskrivit den nöd och svält som drabbade Ukraina och som skördade omkring åtta miljoner människors liv genom svältdöden. Ytterligare sju svåra år följde och svenskarna insåg att man om möjligt måste lämna Ukraina. Folk levde i en fruktansvärd fattigdom och misär. Svenskarna förde en ständig kamp för att behålla sitt andliga och nationella oberoende. Hjälpen från Sverige gjorde att byn överlevde. Religionen var svenskarnas styrka i såväl med- som motgångar. Härifrån hämtade man den erforderliga kraften för att hålla ut under den här tiden.

Röda Korset meddelade 1927 att ingen mer hjälp kunde påräknas på grund av Sveriges ekonomiska läge. Pastor Hoas lyckades övertyga byborna att en flyttning till Sverige var det enda möjliga för att kunna överleva. Efter många turer mellan ryska och svenska myndigheter fick man till sist klartecken till avresa. Efter nio dagars färd genom Europa anlände man till Trelleborg den 1 augusti 1929. Man hade fått lämna kvar det mesta man ägde i Gammalsvenskby. Men de tre klockorna från kyrkan lyckades man få med sig. De hänger nu i en klockstapel vid Roma kyrkogård på Gotland. Varje år den 1 augusti ringer de den speciella svenskbyringningen vid den välbesökta gudstjänsten som firas till minne av ankomsten till Sverige. Fortfarande ljuder den säregna stämsången a capella varje år, men rösterna som upplevt sin barndom i Gammalsvenskby tystnar nu en efter en.

Intervjun med min farfar

För att göra specialarbetet intressantare och mer varierande åkte jag till Gotland för att intervjua min egen farfar, Maths Andreasson Utas som har upplevelser från Gammalsvenskby. Han var nämligen elva år när han kom till Sverige. Således borde han ha minnen därifrån.

Maths Andreasson-Utas,
född i Gammalsvenskby år 1918

Det är den fjärde januari 1996 och torsdag. Jag sitter och pratar med farfar i hans kök. I förväg har jag förberett några frågor som jag skall ställa till honom. Allting kommer att spelas in på videoband. Jag återberättar här delar av mitt tre timmar långa samtal med min farfar.

1). Vilka är dina första minnen från Gammalsvenskby?

Ja, när man blir gammal så blir ju närminnet allt sämre, medan långminnet håller i sig längre. Men jag börjar även tappa det. Jag är ju faktiskt 78 år gammal. De första minnena är nog när jag var tvungen att hjälpa mamma att passa mina småsyskon, Lilly och Oskar. Det var mycket att göra i hemmet, så mamma hade inte alltid tid att passa dem. Jag fick även hjälpa mamma i hemmet. Det blev att hämta vatten som användes till hushållsgöromål, gräva upp lera som användes för att bygga till huset. Andra uppgifter var att valla kor och grisar. Mina två äldsta bröder, Viktor och Simon var ute på stäppen och hjälpte pappa att fånga stäppråttor som förstörde skörden. Närmare bestämt majsskörden som för övrigt var en mycket viktig gröda och som tålde torka. Denna räddade många liv under missväxtåren. Man fångade råttorna genom att banka på kastruller som fick råttorna att krypa upp ur sina hålor. Det var högt gräs på stäppen men det försvårade inte uppgiften så mycket, eftersom råttorna visslade precis innan de kom upp. När man funnit dem hälldes vatten i deras hål efter man skrämt ner dem i hålorna igen.

Det var emellertid farligt att vistas på stäppen. Det fanns rövarband som kunde komma när som helst. Det var speciellt farligt när man var ensam där. Men stäppen var stor och vid så man hann oftast springa bort innan de kom. På sommaren var det ju mycket att göra ute på stäppen. Man skulle hacka och rensa ogräs från majsfälten framförallt melonodlingarna. Å andra sidan var somrarna den tid då man kunde ta sig ledigt och stjäla sig några (oftast inte tillåtna) raster att springa ner till träskan. Där trivdes jag. Jag badade och fiskade. Inte blev det så mycket fisk, men alltid någon gårs till katterna. När man kom hem så kom de springande emot en för de väntade på att få sin fisk. På vintrarna var det mycket lättare. Man var för det mesta inne.

En vinter var jag mycket sjuk. Redan efter sommaren, ja redan i juni fick jag malaria. Det var en plåga. Jag hade visserligen bara varanannandags malaria, men man var väldigt trött när nästa anfall kom. Det visade sig senare när jag började skolan att jag fick springa hem när malarian satte in. Frossan var ju det värsta, men sen kom febern som kunde komma upp i fyrtio grader. Det hände mycket under tiden före min skolgång. Det var många som besökte oss, eftersom pappa var byskrivare. Jag skulle hjälpa pappa att räkna alla stäppråttsfötter. På ett sätt var det bra. Man lärde sig ju räkna innan man började skolan. En stäppråtta har ju fyra ben så det blev att räkna fyra fyra, ett fyra fyra, två fyra fyra osv. Det fick man skriva upp på ett papper. När pappa kom hem så hämtades pengarna som de fick. Det var skottpengar som pappa fick betala ut. Oftast kom det tiggare och då fick man se till att de inte kom in. Man sprang upp till grinden och sa att mamma inte är hemma, fastän hon var hemma. Mamma ”doma”, om det var ryssar, var det tyskar kom jag inte ihåg vad jag sa. Men man lärde sig en del tyska och ryska även som barn. Pappa var som sagt bonde, sk helbonde. Det fanns hel- och halvbönder. Helbönder hade 60 deciatiner (ca 60 ha) och halvbönderna hade 30 ha. Under senare tiden delades jorden på nytt. Man fick inte använda samma skifte år efter år, utan efter viss tid så delades det så att man flyttade från den ena åkern till den andra. Sista tiden har jag för mig att pappa bara var halvbonde. Det skulle göras på ett visst sätt så att den inte började att mögla eller ruttna, utan så att torkningen skulle ske på ett riktigt sätt. När bladen sedan blev torra skulle man packa ihop dem i stora buntar, för att under vintern skäras i en tobaksmaskin. Detta gjorde man också för hand. Jag kommer särskilt ihåg att på vintern så fanns det stunder som man tyckte var riktigt roliga. Det var när pappa skulle fläta alla dessa korgar, stora jättekorgar. Då tog pappa in stora knippen med sälkvistar, beroende på korgstorleken. Pappa kunde fläta både stora korgar och små korgar. Att bara sitta där och se hur pappa bar sig åt. Jag kan faktiskt fläta själv om jag hade lust till det. Det var roligt. Av

botten fick man små bitar som man lekte med. Det var väldigt roligt att leka med dom där vedbitarna.

Ett annat minne som jag tycker är jätteroligt - jag skulle även kunna vara skomakare. Jag satt nämligen alltid och såg på när pappa gjorde, eller lagade skor. Han var fenomenal på att tillverka och laga skor. Oftast slet man ut ovanlädret men då kunde man lappa dem till hålet. Vi var många i familjen så det gick åt många skor. På somrarna var man förbjuden att använda läderskor, utan då fick man använda sk. jesus skor. Dem lärde jag mig att göra själv. De bestod av två brädlappar som man formade till med täljkniven. Sen sågade man av - man hade först en brädlapp som man sågade av på mitten och spikade på en läderremsa så att man kunde få skorna att röra sig upp och ned. Annars blev de för stumma att gå med. Man hade även två remmar över vristen. Man var tvungen att använda jesus skor för man kunde inte gå barfota (man gick barfota så långt som möjligt). Om man gjorde det så brände man sig på den heta marken. Redan före skolgången var jag tvungen att valla dels hästar på holmen och dels svin. Jag började skolan när jag var åtta år. Hästarna gillade jag att valla, men det var livsfarligt att ta sig över till holmen över storträsk- det var djupt och jag kunde inte simma. Det gällde att hänga sig fast vid manen och ta gud i hågen att hästarna kunde klara att simma över för det var rätt långt. Det kunde vara 100 meter som de skulle simma över. Sen fick man se till att hästarna inte gav sig iväg över gränsen till tyskbyn. Då hade man tyska grabbar på sig och det var inte roligt. Själv var jag väldigt noga med att tyst hämta tillbaks hästarna, men jag hörde andra som inte var så noga. De fick en massa stryk av tyska grabbar. Däremot tyckte jag inte om att valla grisarna. Vi hade en sju, åtta svin. De skulle ut från gården och ut på gatan. Fanns det mållor på gatan så fick svinen lov att äta dem för det tyckte de om. Annars skulle man driva ut dem bakom byn och upp vid de båda kvarnarna. Där fanns också begravningsplatsen. Där fanns mycket mållor och ett annat gräs som vi kallade kartoffelgräs. Fördelen med det gräset var att blomstjälkarna eller frukten på det gräset stillade hungern. När man var hungrig kunde man äta av dessa småfrukter. Man måste nästan ha en viss teknik för att kunna valla svin. Svin är nämligen väldigt ointelligenta. De sticker iväg så fort de får se någonting som ser ätbart ut, utan att ta hänsyn till den lilla parveln som skall se till dem. Men jag lärde mig snart hur jag skulle bära mig åt för att driva svin dit jag ville.

Maths Andreasson-Utas i berättartagen

Vi lekte på söndagarna, eftersom man aldrig fick leka på vardagarna. På söndagarna var allt arbete nerlagt. Då var det helgdag. Då lekte vi kasta kutt. Man ritade upp en kvadrat, ca 1,2 meter. Sedan hade man en rund träbit som man kallade för gilta, dvs. zoon. På den la man i kors över zoon två stycken mindre runda träbitar (gartar) som var något längre. Det gällde att från tjugo meters håll svänga en grov käpp som var ca 1.2 meter lång. Den skulle slängas på ett visst sätt så att den roterade fram längs markytan och träffade zoon så att zoon och gartarna åkte ut ur kvadraten. Om man inte klarade det fick man gå fram tio meter och försöka på nytt.

Detta använde jag - tekniken att snurra den där käppen med fart längs marken att valla grisarna med. Såg den motsträviga grisen att käppen kom vinande emot den var den snabbt tillbaka i flocken igen.

2). Kan du berätta om när du gick i skolan (disciplin, ämnen mm)?

Jag började skolan hösten 1926. Det var i gamla kanslihuset. Skolläraren hette Gustav Utas. Underligt nog hade regeringen bestämt att minoriteterna fortfarande fick använda sina modersmål i skolan. Det varade inte länge. Men när jag började fick vi lov att undervisa på svenska. I första och andra klass läste vi bara svenska. Vi hade en svensk ABC-bok som var själva undervisningsboken. Vad jag kan minnas fick vi lära oss att skriva, räkna - det var det gamla vanliga. Vi läste redan i småskolan mycket naturlära. Men historia kom inte förrän i trean. Jag minns inte så mycket från småskolan. Det enda jag minns är när jag fick mina örfilar. Man var inte alltid guds bästa barn. När man gjort sitt hyss gällde det att vara modig. Man fick alltid två örfilar. Det var ju bra, annars om man bara fått en hade man åkt i däck. Skolläraren var nämligen snabb att utdela den andra. Så det blev pang pang och då stod man still i alla fall. Sedan fick man ställa sig bakom svarta tavlan, som stod i ett hörn av skolsalen. Då kröp man in i själva hörnan så att ingen såg en. Det var lite skamligt att stå där bak. Men det hände som sagt mig också att jag fick stå där, ett par gånger åtminstone. Berätta vad man behövde ha gjort för att få stryk? Vid ett tillfälle kommer jag ihåg varför man åkte på bestraffning. Det kom en skinnmössa singlar ner vid mig från bänken bakifrån. Det hör till saken att vi aldrig fick hänga kläderna utanför klassrummet på några galgar, man var tvungen att ta med sig kläderna i skolsalen och lägga dem bredvid där man satt på bänken. Annars skulle kläderna blivit stulna. Jag tittade på mössan och kände igen den för det var kamraten som satt bakom mig som mössan tillhörde (en ryss, Krawkosky hette han). Då tänkte jag spela "hallingen" med honom. Så jag tog mössan när den damp ner där. Samtidigt reste Krawkosky bakifrån för att ta tag i den. Då jäklades jag med honom och tog tag i mössan. Han slet och mössan gick sönder. Då skrek han till: "Mats Utas rev sönder min mössa." Det hör till saken att skolläraren stod med ryggen mot eleverna och skrev på tavlan och att han var fenomenal på att vända sig kvickt om för att kunna se om det var några hyss i skolsalen. Så han vände sig snabbt om och fick se när vi slet i mössan. Det var bara att få sitt straff. Det vanliga straffet var ju två örfilar, rejäla sådana. Jag tror det gjorde mer ont i lärarens hand än örfilen gjorde på mig. Sen fick man då stå bakom tavlan, svarta tavlan som det hette. Aga var ju tillåten i skolan. Den vanligaste straffmetoden var annars att man fick lägga upp handen på skolbänken. Det hände mig en gång. Sedan kom skolläraren fram med käppen, och slog över handen. Beroende på straffets storlek så var det antingen två, tre, eller fyra rapp. Det gjorde ont.

Efter småskolan flyttade vi till den sk ryska skolan. Det var i trean. Man kallade även denna för folkskolan eller storskolan. Du kanske undrar varför en ryss var i skolan. Det bodde nämligen ryska familjer i Gammalsvenskby som var helt försvenskade. Så de talade svenska, både gammalsvenska och rikssvenska även kallad högsvenska. Myndigheterna hade skärpt skolundervisningen. Redan i ettan och tvåan fick inte skolläraren undervisa i religion. När jag började i trean blev det förbjudet att undervisa i svenska. Särskilt var det förbjudet att undervisa i svensk historia. Men man fortsatte att undervisa svenska i Gammalsvenskby. Jag hade samma lärare i storskolan som i småskolan, Gustav Utas.

Han undervisade i svenska, svensk historia och även i svensk geografi. Men kom det en inspektör, vilket ofta hände fick vi kvickt gömma böckerna i bänkarna och läraren gömde sina i ett skåp. Det var således en protest från oss gammalsvenskar att inte följa lagar och förordningar. Det var i trean som vi började läsa ryska. I början visste jag att hälften av undervisningen kunde vara på ett annat språk än ryska (i Gammalsvenskby). När jag gick i

skolan läste vi svenska i fyra dagar och ryska i två. Vi var tvungna i tredje klass att lära oss ett nytt alfabet. Personligen hade jag inget problem med det för jag hade roat mig med att hemma skriva det sk kyrilliska alfabetet.

Vi hade ett stort problem med läroböcker. I svenska hade vi skriv- och räkneböcker av hög kvalitet som vi fått via Röda Korset från Sverige. När de svenska böckerna sen tog slut fick vi ukrainska som det var väldigt dålig kvalitet på. Det var hemskt svårt att skriva på det pappret. Man skrev ju med stål- eller bläckpenna. Ryska fick vi egentligen inte lära oss, utan det var ukrainska. Det är ju rätt stor skillnad mellan ryska och ukrainska.

Så jag har aldrig läst ryska. Den ”ryske” läraren som vi hade hette Peter Malmas. Den svenske var ju Gustav Utas. Båda var lika hårda. Men vi hade lärt oss att uppföra oss rätt så hyfsat. Jag kan inte minnas att jag fick sitta kvar någon gång. Den gängse bestraffningen var då kvarsittning. Skoltiden i den ryska skolan minns jag inte så mycket om. Det jag kommer ihåg mest av det är att man ofta fick sitta och rabbla ukrainska. Det är vad jag kan säga om skolgången. Om vi sen skall fortsätta med skolgången när jag kom till Sverige. Jag började 1929 på hösten i klass fyra i Rappestad i Västergötland. Sedan flyttade jag i mars 1930 till Hörsne på Gotland och fortsatte fyran där. Jag flyttade till Guldrupe strax efter att jag börjat femman och där gick jag ända till sexan. Det var allt om skolgången.

3). Hur var den materiella standarden i byn?

Under hela 20-talet efter revolutionen var det mycket dåligt. Revolutionen förstörde ju nästan allting. Det var dessutom missväxt 1926. Det enda man då kunde baka bröd av var korn. Men kornen hade sot i sig. Då fick man, även vi barn, sitta på kvällarna och plocka bort sotet ifrån kornet innan man kunde mala det, men det gick inte att sikta på. Därför så blev ju mjölet väldigt skalrikt och när man åt det brödet, som för övrigt var svart så kändes det mycket konstigt i munnen.

4). Fanns det några klasskillnader?

Jo, visst fanns det klasskillnader och framförallt efter revolutionen. Under revolutionen bildades ju den s.k. röda tribunalen. Småfolket som skulle ta över och regera. Kosackerna, storbönderna de skulle bort. Bland de högst uppe på listan som skulle skjutas var min pappa och att det inte genomfördes är oförklarligt. Jörgen Hedman skriver en förklaring - att chefen för den röda tribunalen som hette Albers hade en bror som hade en fosterson som var son till min pappa, alltså syskon till mig, Andreas. Det gjorde väl så att de inte genomförde utrensningen utav kosackerna. Nu tror jag att det inte är så. Sanningen ligger väl i att Albers blev dålig. Han visste att han snart skulle dö. Han hade en familj som han skulle lämna efter sig. Då begärde han att få tala med pappa en natt. Det skulle ju vara hemligt. Du skall få leva, sa han till pappa, om du tar hand om min familj, ser till att de inte får svälta. Det här har mamma talat om för mig. Annars var det tyst hemma. Det pratades aldrig högt om förhållandena eller någonting annat. De vågade inte för barnen kunde ju också ange sina egna föräldrar. Men till Albers sa pappa: ”Du skall inte tro att du skall frälsa mig från döden bara därför att jag skall ta hand om din familj för det gör jag inte, men jag är bättre än vad du tror. Jag skall se till att familjen inte skall svälta.” De som sedan fick forsla upp maten till Albers och hans familj, som bodde i Nybyn var Viktor och Simon. De fick göra det på natten. Albers dog strax efter.

Så visst fanns det klasskillnader. Det var ju ofrånkomligt att under en sån lång tid ingen arbetslöshet fanns. Jorden räckte inte till allesammans heller så alla fick arbeta hos storbönderna. Lönen var väl inte så stor så när revolutionen kom ville de hämnas förstås. Det hörde ju till. Men allt det här hade vi barn inte så mycket hum om, eftersom det aldrig

pratades om det hemma. Mamma och pappa hörde man på kvällarna när de låg i sängen att de viskade och pratade med varandra för att vi barn inte skulle kunna höra vad de sa. För det hände att barn anmälde sina egna föräldrar. Framförallt längre fram under Stalins regim. Men pappa och mamma förstod att det var farligt att prata alltför vidlyftigt.

5). Vad åt ni för mat?

Det som räddade oss under den svåra hungersnöden (Denna inträffade strax efter revolutionen och det var 1920-21 då hela byn höll på att svälta ihjäl) var det svenska Röda Korset som räddade byn genom sina sändningar. Särskilt Wilhelm Sarwe som kom med en stor sändning 1922 direkt med en båt ner till Gammalsvenskby. Även senare fick vi flera sändningar ifrån Sverige och vi förstod att det inte kunde fortgå. Det var under dessa år som tanken på att flytta hem växte fram. Annars hade man ju väldig nytta av det man kunde odla nere på kålgårdarna. Det fanns tre stora kålgårdar nere vid sjön, vid insjöarna och på holmarna.

Den som tillhörde Takknegårda låg mitt framför byn och där fick jag som barn jobba rätt hårt. Det skulle vattnas hela sommaren. Så åtskilliga hinkar vatten med ok som jag burit. Jag var liten och klen. Där odlade man mycket. Jag kommer ihåg att det var fantastiskt att se över kålgården när det växte. Man brukade säga att det växte så det knakade. Man planterade ju i kålgårdarna. Man hade först satt frön uppe på tomten och när man fått plantor planterade man ut dessa när vårflödet försvunnit. Man odlade framförallt tomater, sockerbetor, pumpor, kål. Kålen saltades ner liksom tomaterna. Man odlade även vattenmeloner och blommor. Både på tomten och invid gatan hade vi en stor blomstertäppa. Men planterade även mycket blommor i kålgårdarna. De blommorna använde vi mest för att det skulle se fint ut. Men mycket använde man för att få frön till nästa år. Man köpte aldrig frön, utan nästan allting odlade man själv. Man lät t ex sockerbetor, rödbetor och tomater fröa av sig för nästa års skörd. När det gäller frukter så hade vi mycket stor tillgång på aprikoser. De torkades. Man kärnade ur och torkade dem uppe på taket i solvärmen. Vi hade även mycket plommon och pergamot (småpäron) som också torkades till s.k. gotter (ung. godis). Detta fick vi barn ibland tigga oss till på söndagarna. Till gotter hörde också solroskärnor som mamma rostade på söndagarna. Det blev ett väldans spottande när vi åt solrosfrön. Annan frukt som vi hade mycket av var körsbär och mullbär. Det var självklart att frukten användes i matlagningen.

På vintern till tillgång användes framförallt rödbetor, morötter, tomater och kål. Jag skulle vilja hänvisa till Lingegårds matbok vad gäller många maträtter. Den mat vi åt är svårt för mig att berätta om, eftersom den för det mesta är på gammalsvenska, som gör att det inte finns någon möjlighet för dig att lista ut vad det är för någonting.

6). Vilka språk talade man?

Det var självklart att man talade gammalsvenska till vardags. Men redan som barn fick man lära sig tyska, då tyskar drog genom byn. Vi hade tyskar både söder och norr om Gammalsvenskby. Tyskarna ville aldrig lära sig tala svenska, men de fodrade att vi skulle lära oss tyska. Det underliga är att svenskarna hade väldigt lätt att lära sig språk. Pappa som jobbade i kanslihuset var tvungen att kunna tala många språk, Det var väl därför han anlätades så ofta i det kommunala. Han brukade berätta att han kunde ryska, ukrainska, tyska, rikssvenska, hebreiska (det fanns en judeby söder om Schlangendorf) förutom gammalsvenska. Tyskarna hade emellertid en viss betydelse för svenskarna. I början låg ju Gammalsvenskby ensam och öde. Det fanns inte folk på flera mils avstånd därifrån. När tyskarna kom dit för att vila upp sig från sin färd från Schleswig och Danzig till Krimområdet hälsades de välkomna. Det var ju en säkerhet att ha fler omkring sig där. Zaporogerna fanns som oroade svenskarna jämnt, som överfallit och bränt ner halva byn under en natt. Men tyskarna blev också ett problem i framtiden. De fortsatte inte sin resa utan stannade kvar på svensk jord. Norr om den första gamla delen av byn bosatte sig katoliker, i en by Klosterdorf,

i söder bosatte sig protestanter som bildade två tyska byar; Schlangendorf och Mühlhausendorf. Gammalsvenskby hette inte på den tiden Gammalsvenskby utan "bien", ända långt in på 1800-talet. Men tyskarna döpte om byn till Altschwedendorf. När ryssarna fick höra detta översatte de denna förstås till ryska. Det blev Starosjvedskaja. Personligen har jag alltid varit för lat av mig att lära språk. Men man läste ukrainska i skolan, så det behärskade man rätt så bra. Tyska lärde man sig efter hand i alla slagsmål ungdomar emellan. Sen när jag kom till Sverige på tekniska institutet hade jag nytta av den tyska jag kunde, eftersom all teknisk litteratur var på tyska.

7). Hur var sammanhållningen i byn?

Man kan säga att alltsedan i begynnelsen 1782 när svenskarna kom till byn var de tvungna att samsas. Men mina minnen om sammanhållningen mellan svenskarna i byn är inga glädjande minnen. Men då hade också revolutionen ägt rum innan jag blev såpass till åren kommen att jag började fatta saker och ting. Den dåliga sammanhållningen hörde nog ihop med klasskillnaderna.

Det är ett under, ja, jag kan fortfarande inte förstå hur de kunde komma överens om när de skulle flytta. Att kunna hålla samman byborna sinsemellan var det absolut viktigaste. Speciellt att kunna hålla samman mot regeringen i Charkov och Kiev. För om det hade varit splittring hade vi aldrig kunnat komma därifrån. Regeringen försökte emellertid splittra sammanhållningen genom att den sände upp folk som skulle driva in kilar i den sammanhållning som var. Detta skulle därigenom stoppa utvandringen. Men det lyckades ju inte. Så när det gäller har svenskbyborna alltid haft den förmågan att kunna "garda" sig samman och hålla ihop. Det var väl också räddningen för de flesta svenskbyborna som kom till Sverige för att stanna och de som kom till Sverige och flyttade till Kanada. Men de stackarna som föredrog att lyssna på den kommunistiska propagandan i Sverige att återvända till byn var det synd om på sätt och vis.

8). Hade ni några högtidsdagar?

Det är ju självklart att religionen hade en stor betydelse i Gammalsvenskby. Åtminstone före revolutionen. Men vad jag minns så var det absolut förbjudet att undervisa i religion när jag gick i skolan. Bortsett från att man skulle tala om för den nya sovjetmedborgaren, alltså för oss skolbarn att religion var opium för folket. Men trots att lärarna var ålagda att undervisa oss i detta så gjorde de det aldrig. Det hör väl ihop med den där berömda gammalsvenska envisheten att aldrig ge upp mot överheten som förorsakat att de fick flytta från Dagö en gång, de var sturska och motsträviga. Om inte Dagösvenskarna hade varit ett envist släkte hade de väl fortfarande varit kvar på Dagö. Högtidsdagarna var verkligen högtidsdagar. Till dem hörde söndagarna. Men fick sålunda jobba hårt på vardagarna men när det blev söndag skulle ingenting göras. Mamma lagade mat på lördagarna så att det bara var att värma upp på söndagarna. På söndagarna gällde vila. Kyrkan hade en mycket stor betydelse för sammanhållningen. Jag följde med mamma och pappa till kyrkan på söndagarna. Kyrkklockorna hade vi fått från Sverige via Röda Korset. När de ringt färdigt var vi på väg till kyrkan. Jag tyckte det var rätt så roligt att komma till kyrkan. Framförallt för att få höra sången, för det sjöngs väldigt mycket i kyrkan. Den speciella svenskbynsången var fantastisk, både från kören uppe på läktaren och hela menigheten. När man kom in i kyrkan då föll man alltid ner på knä innanför dörren. Mamma och pappa knäppte händerna och läste en bön. När den var klart så gick vi uppför kyrkgången, till vänster gick mamma och till höger pappa och alla männen. Under min tid fanns det ingen präst. Pastor Hoas hade flytt till Sverige med Johan Buskas för att försöka påverka utvandringen. Därför stod kyrkklockaren i altarringen och läste ur en svensk postilla. Söndagarna var barnens enda möjlighet att få leka. Men vi fick

inte spela kort (undantag från Domino). Det var syndigt. Men vi hade så många andra lekar som vi kunde leka. Jag har redan nämnt leken kutt. Vi hade också många ringlekar. Sådana som man leker i Sverige (jungfrun går i ringen, sista paret ut mm). Påsk firades inte som den grekisk ortodoxa. Den största högtiden för dem är ju påsken. Vi i Gammalsvenskby hade samma protestantiska inställning som i Sverige - att julen var den största högtiden. Men eftersom vi bodde i Gammalsvenskby nära Svarta Havet och det klimatet så tyckte jag personligen att pingsten var den största högtidsdagen för då var faktiskt Gammalsvenskby fantastisk vacker. Det var en blomsterprakt som var obeskrivlig. Akaciorna blommade, bin surrade och stäppen där man inte odlade säd var ett enda blomsterhav. Jag har alltid tyckt om blommor och skön natur. Då var också badvattnet varmt. Så pingstdagarna var verkligen högtidsdagar. Påsken var det gamla vanliga. Det var som en helgdag. Vi barn roade oss med att koka hårda ägg som vi målade. Färgen kom ifrån någon sorts mossor som växte i ravinen, som man fick en väldig fin grön färg av. Sedan när äggen var målade lekte vi knäcka ägg. Den som kunde knäcka den andras ägg utan att få sitt eget ägg knäckt fick dennes ägg. Så man fick alltid se till att man hade hårdskaliga ägg när man gick ut för att leka med de andra barnen. Sedan skall vi inte glömma en högtidsdag som var dubbelbottnad. Första maj. Det var ju första maj som svenskarna kom ner till blivande Gammalsvenskby. Som du vet så finns det också en annan första maj. Den sovjetiska. Där om har jag förstås färska minnen. Först när det gäller svenskbybornas firande av första maj så har den gått till på samma sätt år efter år sedan 1782. När svenskarna steg i land på bergssluttningen vid det öde landskapet så gick de ut en bit på stäppen och föll på knä och höll tacksägelsestund. Detta upprepades varje första maj. Man tågade ut, en del gick och en del åkte hästskjuts. Det hölls en fältgudstjänst. När det gäller sovjet-människans första maj så samlades all skolungdom på eftermiddagen klockan ett nere vid affären (Gustav Kotz Hus). Där fick vi en påse karameller var av den sovjetiska staten. Det var ju självklart att vi barn som aldrig fick karameller annars gillade detta, men det var mutor. När vi fått våra karamellpåsar ställdes vi upp i stora led och marscherade genom hela byn ut till stadsbacken, en gammal turkisk fästning. Under hela tiden vi gick sjöng vi internationalen och hade röda fanor. En kommunist stod sen i stadsbacken och höll ett tal om underlandet Sovjet. Vi trodde inte ett dugg på vad han sa. Vi förfälskade till och med inter- nationalen när vi tågade fram genom byn. Men det hörde inte GPU-männen. Ibland ändrade vi sången på elakhet.

När vi kom till Buskas hus förbi kyrkan då sjöng vi ”stå upp stå upp förryckta skara som rövar bondens sista häst”, så där djärva kunde vi vara. Men om de hade förstått det så vet i gudarna hur det skulle gått med oss. Första maj var den stora sovjetdagen. Men det var ingen som hissade någon flagga i hela byn, utom på ett ställe och det var hemma hos oss. Pappa var tvungen att hissa den röda flaggan, utanför grinden. Det var av den anledningen att han var byskrivare, och skulle se till att byns anseende hölls vid liv och att han inte var någon motståndare till regimen. Men det hade de övriga svenskbyborna väldigt svårt att godta. Så pappas anseende i Gammalsvenskby på sista tiden var inte gott. För de förstod inte vad pappa gjorde. Men visst var det för oss barn plågsamt att se den röda fanan ute vid grinden, men vi sa ingenting till varandra. Det enda jag kommer ihåg vad pappa sa om detta är när någon av oss barn frågade varför vi var de enda som hissade flaggan. Pappa sa då ”det där förstår du inte”. Det var nog riktigt för vi förstod nog inte vad han menade med det. Men nu efteråt förstår jag att det var nödvändigt för han hade hela byns ansvar.

9). Vad visste du/ni om Sverige när du/ni bodde där?

Vi visste mycket om Sverige. Vi skall komma ihåg att före första världskriget hade Gammalsvenskby väldigt god kontakt med Sverige. Till och med hade pappa prenumererat på Aftonbladet. Finland hade även goda kontakter med Gammalsvenskby. Det visar ju också

historieskrivningen. De var speciellt intresserade av det gammalsvenska språket. Men efter revolutionen blev det helt annorlunda. Jag hade god kunskap om Sverige genom historieundervisningen i skolan. Vi blev undervisade i hela den svenska historien. Speciellt om de svenska kungarna. Framförallt levde Karl XII:s namn kvar bland oss alla. Det var ju Karl XII som skulle befria Ukraina från Ryssland en gång i tiden. Av den anledningen så har ju fortfarande Ukraina färgerna blått och gult på sin flagga. Det visar sig också att namnet Karl XII klingar fortfarande i Ukraina idag. T.o.m. ukrainska ungdomar får lära sig vem Karl XII var - en vän av Ukraina. Jag hade en halvkusin, Peter Norberg hette han. Vi pratade mycket om vad vi skulle göra när vi kom till Sverige under den sista tiden vi var i Gammalsvenskby, i juni och juli 1929. Barn har ju alltid fantasi och kan leva sig in i framtiden. Allting skulle bli bra i Sverige. Här skulle vi få prata fritt och jobba och göra vårt bästa för landet. Så visst hade vi en högre tanke om Sverige där nere än vad det sen visades oss när vi kom hit. Vi trodde ju att vi som svenskar skulle bli väl mottagna här i Sverige. T.o.m. sa de i Skåne att inte en enda svenskbybo får bosätta sig i Skåne. Då blev man ju ledsen. Det var tur att östgötar, smålänningar, västgötar och gotlänningar och upplänningar, skall vi inte förglömma, tog emot oss väl som statare - de skulle hjälpa oss. Nu är vi inne på det jag just sa om mottagningen i Sverige. Jag kan säga att jag aldrig blev mobbad när jag kom till Sverige så jag har bara goda minnen från den tid jag började skolan här. Det fanns ju klassamhälle i Sverige. Men tänk att man inte upplevde någon klasskillnad i skolan, varken i Rappestad, Hörsne eller Guldrupe. Utan vi kom väldigt bra överens alla barn. Jag blev lite generad när lärarinnan visade upp mina ritningar som jag hade gjort utav Gammalsvenskby på tavlan. Barnen applåderade när lärarinnan sa att det var bra ritat. Den första flickan som jag någonsin kysst var en av skolkamraterna. Hon bjöd mig på julgransplundring. Då fanns det en lek när man byter käringar, som det heter. När jag kom till den flickan så gav hon mig min allra första riktiga kyss. Jag var tolv år då. Jag har inte ord att säga om gotlänningarnas välvilja gentemot svenskbyborna. Visst fanns det avundsjuka bland vissa gotlänningar som tyckte att svenskbyborna fick allting serverat på ett fat. När vi talade om för dem hur det var serverat för oss fick vi ofta höra att svenskbystiftelsen hade betalt alldeles för mycket för gårdarna som vi övertog. Alla dåliga gårdar som fanns på Gotland köpte svenskbystiftelsen och placerade svenskbybor dit. Men det är inte bara den ena parten man skall höra på utan även på den andra.

När svenskbyborna kom till Gotland som jordbrukare (de var inte statare) gjorde de allt vad de kunde för att visa att de var kapabla att klara svenskt jordbruk. Detta lyckades. Men jag är väldigt glad över att det blev just Gotland som jag blev bosatt på. Det har ändå varit svårt ibland, det skall man inte sticka under stol med. Visst hade vi det knapert i Guldrupe. Det var strömming, strömming, ström-ming och åter strömming och potatis. Detta var den stående matsedeln. Men strömming var nyttigt och gott och man svalt inte. Man hade ju mat för dagen. Så att hela mitt liv började egentligen här på Gotland. Jag var tolv år när jag kom hit. Nu är jag 78 och allting har gått väl i alla väder.

Sammanfattning

Man kan göra jämförelser kring hur livet i Gammalsvenskby ter sig jämfört med livet i Sverige vid tiden kring min farfars barndom på 1920-talet. Jag har talat med min mormor som är lika gammal som min farfar. Hon tillbringade sin barndom i en liten isolerad by i södra Halland. Generellt sett framstod hennes barndom som min farfars. Min mormor beskriver sin skolgång på liknande sätt som farfar gör. Hon hade dock lång väg att gå till skolan, som låg i en annan by och givetvis skedde all undervisning på svenska.

Barnen fick hjälpa till i jordbruket och med att vakta boskapen. Mormor berättar liksom farfar att man aldrig köpte frön utan att man tog frön från föregående växtodling.

Levnadsvillkoren i Sverige var på denna tiden hårda liksom i Ukraina. Man upplevde år då säden inte kunde skördas för att den vuxit så dåligt. Men den enorma svält som förekom i Gammalsvenskby kan inte jämföras med dessa missväxtår.

Religiositeten var stark i södra Halland och på söndagarna fick man liksom hos farfar leva livet i stillhet.

En väsentlig skillnad mellan Gammalsvenskby och Sverige var att man i Sverige aldrig behövde frukta för rövarband som skulle komma och plundra i hemmen. Man behövde heller aldrig i Sverige känna fruktan för regimen. Den otrygghet barnen fick uppleva i Gammalsvenskby präglar för all framtid deras liv.

Under intervjun med farfar framkom det att man talade gammalsvenska. Gammalsvenska var ingenting annat än den svenska dialekt man talade på Dagö under slutet av 1700-talet. Gammalsvenskan har sedan till skillnad från svenskan inte vidareutvecklats. Ex ”Ne som änt gav jar men bejt hop tendre tå tomm svåre åre komm” (ni som inte gav er, men bet ihop tänderna då de svåra åren kom).

Situationen idag

Under åren i Sverige har drömmen om att återse Gammalsvenskby funnits hos många bybor. Regimen där har dock gjort det omöjligt. Idag är läget annorlunda. Den nya friheten i landet har gjort att man kunnat ordna resor dit. Vid ett flertal tillfällen har Svenskbybor och deras ättlingar kunnat göra gruppresor både till Dagö och till Gammalsvenskby.

Farfars bror Oskar som deltog i en resa till Gammalsvenskby 1993 har kunnat berätta att barndomshemmet finns kvar. Det är en av de åtta tomter med byggnader som delvis finns kvar. Kyrkan står kvar som ett unikt exempel på hur ortodoxt och lutheranskt kyrkosamfund kunnat enas, med en lökkupol mitt på kyrktaket.

I byn lever fortfarande en liten grupp Svenskbybor som aldrig lämnade byn och/ eller återvände på grund av den kommunistpropaganda som de utsatts för vid ankomsten till Sverige 1929. Emma och Anna Utas lever fortfarande i byn och har mycket att berätta om sina strävsamma liv under åren som gått. Jämfört med Sverige är standarden naturligtvis oerhört låg. Ingen svälter längre, men dricks-vatten har man ont om och den hygieniska standarden är mycket låg. Sjukvården är primitiv och mediciner finns knappast.

Avslutning

Själv känner jag ingen önskan att komma till Gammalsvenskby, men jag deltar varje sommar vid Svenskbydagen i Roma på Gotland. Den utgör en länk bakåt i tiden till mina rötter. Idag finns det cirka 1000 medlemmar i Föreningen Sveskbyborna. De flesta utgörs av ättlingar och ingifta. Jag hoppas att man fortsätter att fira den dagen också i framtiden när alla de som har egna minnen från Gammalsvenskby är borta.